

God in het midden

ds. Jantine Veenhof - Preekschets voor Kerst 2024

Tekst: Johannes 1: 1-18

“Het Woord is mens geworden en heeft bij ons gewoond, vol van goedheid en waarheid, en wij hebben zijn grootheid gezien, de grootheid van de enige Zoon van de Vader.”

Inventio: oriëntatie op de tekst en de tijd

Ook dit jaar vieren we kerst. Te midden van al het oorlogsgeweld in het Midden-Oosten en Oekraïne verwachten we de Vrededorst. Misschien ben je wel verdoofd door alle dagelijkse beelden die voorbij komen op je smartphone of je televisie. Valt er nog wat te redden? Komt er ooit vrede? Het lijken soms woorden die even een sprankje hoop bieden, maar dan verdwijnen door alle bommen die er ook vandaag weer vallen. Want de vrede-stichters waarvan we hopen dat ze opstaan, blijven zitten. Onderhandelingen lopen telkens nergens op uit en de conflicten worden groter. Ons eigen land raakt verdeeld en ongeduldig als het gaat om onze eigen crises. In de kerk verwachten we een Vrededorst. In de Marcuskerk in Den Haag roepen we om de stem van de Vrededorst. Soms tegen beter weten in. Maar we houden vol. En de Stem van de Vrededorst weerkaatst via onze gemeenteleden op verschillende plekken in de stad Den Haag, zoals op de Haagse torens van de ministeries en de Tweede Kamer. Maar overal verstommen harde polariserende stemmen de vrede. Vanuit de marge roepen we: “Het Woord is mens geworden.” Karl Barth zegt het heel mooi in een van zijn preken: “God is niet in de marge.” Hij komt als Vrededorst. Niet in de marge. Maar overal. Wonen. Te midden van ons mensen die haten, verdeeldheid zaaien, vergeving zoeken, verlangen en hopen.

Werkwijze

In deze preekschets neem ik jullie mee in het evangelie van Johannes 1: 1-18 omsloten door de beloftes van Leviticus 26:12 *“Ik zal in uw midden wandelen. Ik zal u tot een God zijn en u zult Mij tot een volk zijn”* en Openbaring 21: 3 en 4 *“Ik hoorde een luide stem vanaf de troon, die uitriep: ‘Gods woonplaats is onder de mensen, Hij zal bij hen wonen. Zij zullen zijn volken zijn en God zelf zal als hun God bij hen zijn. Hij zal alle tranen uit hun ogen wissen. Er zal geen dood meer zijn, geen rouw, geen jammerklacht, geen pijn, want wat er eerst was is voorbij.’”*

Ik zoek naar aanknopingspunten om de *incarnatio Dei*, het Woord dat vlees wordt, te vertalen naar ons weerbarstige hier en nu. Om zo gemeenteleden en iedereen die een enkele keer op Kerstmorgen aanschuift in de kerk, te laten zien dat die eeuwenoude woorden over de Vrededorst gaan over u, jou en mij. Dat Christus komt voor en in deze wereld. Om in ons midden te wandelen, om een voorafspiegeling te zijn van Gods Woonplaats onder de mensen. Kwetsbaar en nabij, verbonden met verleden en toekomst, zich openbarend in het heden.

Reflectie: theologische kernen in en vanuit de tekst

1) Wie verwachten we?

Tish Warren schrijft in haar boek ‘Advent’ over drie ‘komsten’ van Christus: de komst van Christus in de menswording (*adventus redemptionis*, de komst van de verlossing), de komst van Christus in

de laatste dagen (*adventus glorificamus*, de komst in heerlijkheid) en de komst van Christus in ons heden, door het werk van de Heilige Geest en Woord en sacrament (de *adventus sanctificationis*, de komst van de heilige dingen of heiligheid).¹ In de adventstijd spelen deze drie komsten allemaal een rol en vallen verleden, heden en toekomst samen. We gaan het eeuwige verhaal van God zijn werk op aarde binnen. We verbinden ons aan het volk van Israel dat wacht op de komende Messias. We wachten in de donkere straten van Bethlehem en we bereiden ons voor op de vreugde van kerst. We strekken ons uit naar een glimp van Gods eeuwige Licht dat binnenbreekt in onze duisternis.

We sluiten ons dus aan bij de gelovigen van onze geschiedenis, bij de gelovigen in de kerk, maar ook bij hen die wachten en die nog nooit het verhaal van Jezus hebben gehoord om te vertellen dat Hij het is waar elk mensenhart naar hunkert. Alles draait in Johannes 1 om het Griekse Woord Logos, het gesproken woord dat naar een diepere laag verwijst: het visioen, het plan en de wijsheid waaruit het Woord ontstaat.² (Verbonden met Gen. 1: 1 en 1 Joh 1:1. God schiep in wijsheid (Spreuken 3: 19)).

In het begin is de diepe verbondenheid met de Vader al tastbaar in Johannes 1:1-4 *“In het begin was het Woord, het Woord was bij God en het Woord was God. Het was in het begin bij God. Alles is erdoor ontstaan en zonder dit is niets ontstaan van wat bestaat. In het Woord was leven en het leven was het licht voor de mensen.”*

Hij is van eeuwigheid Gods Zoon. Zo wordt het verschil met Johannes de Doper en ons mensen zichtbaar die kinderen van het licht moeten worden. Hij kan als Gods Zoon daadwerkelijk de dingen veranderen. Het Woord is ‘scheppend’ en ‘openbarend’ in het heden en de toekomst, geeft verandering in de wereld en in ons mensen, met een hoop die gericht is op Gods Koninkrijk. Het Woord zelf brengt verandering teweeg; zij die in zijn naam geloven, hebben het voorrecht gekregen kinderen van God te worden.

2) Wat brengt het Woord dat mens wordt? Over duisternis en licht.

Als we Johannes 1 lezen, lezen we dat het Woord mens wordt, *Logos* en *dabar*, woord en daad tegelijk. het Woord leeft en is licht voor de mensen Johannes 1: 4-5 *“In het Woord was leven en het leven was het licht voor de mensen. Het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet in haar macht gekregen.”*

Wie zegt dat Kerst oppervlakkiger is dan Pasen, peilt mijns inziens onvoldoende de diepte van de komst van Gods Zoon naar deze wereld in duisternis. De episcopale Fleming Rutledge werkt al jaren in de kerk van New York, ze is maar liefst 86, maar preekt nog altijd. Zij zegt: *“De kerk is in essentie een compleet andere wereld dan de winkelstraten van mijn stad. Bizar is dat. En zo moet het ook. Kerst komt niet gemakkelijk. Het komt niet op een magische wijze om ons tijdelijk een lekker gevoel te geven. Kerst komt te midden van de diepe duisternis. In de donkerste tijd van het jaar.”*³

Jezus wordt geboren in het duister, midden in de winternacht. Die winternacht is natuurlijk niet alleen een letterlijk donkere winternacht, maar het staat symbool voor de donkere nacht van de ziel van ons mensen. De komst van Christus met zijn vrede leert ons dat er een grote kracht is in de wereld die onze vrede verstoort. Die niet alleen zorgt voor individuele misstappen, maar vaak veel omvattender is. Het is een kracht die iedereen kan infecteren, die soms hele groepen mensen meeneemt en verandert in haters. Kijk maar hoe islamofobie en antisemitisme op de sociale media en in ons land groeit. Een explosie van vrees en geweld, mensen die tegenover elkaar staan.

¹ Tish Warren, *Advent, Een tijd van hoop*, Utrecht, 2024, p. 12

² Jean Vanier, *Het mysterie van Jezus in het Johannesevangelie*, Averbode, 2014, p. 16

³ Interview Fleming Rutledge in de Nieuwe Koers, december 2023

Waardoor mensen hun stem verliezen of waardoor we stemmen laten verstommen en degene die het hardste schreeuwt, wint.

Kerst komt te midden van diepe duisternis. Het licht van het Woord schijnt in de duisternis en de duisternis heeft het niet in haar macht gekregen. Zoals het leven staat tegenover de dood, zo staat het licht tegenover de duisternis. Maar de duisternis heeft het niet in haar macht gekregen. Niet 'gegrepen' of naar beneden gehaald. Ooit zal de duisternis volledig overwonnen worden, maar in beginsel is zij door Jezus al overwonnen. Johannes gaf het licht en getuigde van het licht, maar was niet de Verlosser. Alleen God, kan in zijn Zoon Jezus Christus daadwerkelijk voor een wereldwijde verandering zorgen. Alleen Hij kan die kosmische strijd tussen goed en kwaad overwinnen. Dankzij het leven en sterven en opstaan van Jezus Christus overwint God op de langere termijn. En zal Hij ooit wonen bij ons mensen volgens Openbaring 21: 3 *"Gods woonplaats is onder de mensen, Hij zal bij hen wonen. Zij zullen zijn volken zijn en God zelf zal als hun God bij hen zijn."* Karl Barth zegt dat zo mooi: "We leven als kerk in de adventstijd: we leven tussen Jezus' geboorte en de wederkomst in. En leven in zo'n tussentijd vraagt van ons dat we actief de strijd moeten aangaan tegen zonde, dood, haat en geweld - in alle vormen en op alle mogelijke manieren."

3) Wat vraagt het Woord dat mens wordt? Over 'ontvangen'.

Vers 10-12: "Het Woord was in de wereld, de wereld is door hem ontstaan en toch kende de wereld hem niet. Hij kwam naar wat van hem was, maar wie van hem waren hebben hem niet ontvangen. Wie hem wel ontvingen en in zijn naam geloven, heeft hij het voorrecht gegeven om kinderen van God te worden."

Het Woord was in de wereld en toch kende de wereld hem niet. Hij kwam naar wat van Hem was, maar wie van Hem waren hebben hem niet ontvangen. Hoewel de wereld door Hem geworden is, toch heeft zij Hem niet gekend. Het volk van Israel en de wereld wilde God niet gehoorzamen. Het leidt tot Zijn dood aan het kruis. Ze nemen Hem niet aan, ze ontvangen Hem niet. Maar wie Christus wel ontvangt (vers 12 ἔλαβον) - Paulus refereert aan hetzelfde werkwoord in 1 Kor. 15: 3 (παρέλαβον) - en in zijn naam geloven, die hebben het voorrecht om kinderen van God te worden. Het ontvangen van het Woord dat vlees is, het ontvangen van Christus, is cruciaal in dit gedeelte. Hij die gegeven wordt aan deze wereld, mogen wij ontvangen. Het 'ontvangen' resoneert in het Heilig Avondmaal, waar we Christus ontvangen in het teken van brood en wijn.

Als je naar de tekst luistert, als het je op Kerstmorgen de gemeente aanzegt, of je wordt aangezegd, klinkt de uitnodiging van het ontvangen tegen de achtergrond van die duistere wereld. Hoe ontvangen wij Hem? Is Hij welkom? Hij komt. Dat staat vast. Gegeven aan de wereld, maar pik je het op? Luister je naar het engelenkoor, laat je je de weg wijzen zoals de herders op pad gaan, ontvang je de Redder zoals Maria zingt in haar lied? Of ben je zoals de wereld die Hem niet kende, komt Hij naar wat van Hem is, maar ontvang je Hem niet? In vers 10-12 zit een prikkelende oproep en uitnodiging: mis het niet, mis Hem niet! We moeten hem niet laten schieten, zegt Willem Jan Otten in zijn boek *Waarom komt U ons hinderen*:⁴

"Zo werd Christus de God die mensen bij uitstek laten schieten, de verlatene, de ontredder. Om pas dan, als hij voorgoed verdwenen lijkt te zijn, degene te worden, zonder wie het niet gaat. De verlosser met lege handen. Hij moet door ons gemist worden; hij tart ons onvermogen om te geloven tot het uiterste."

Hoe zal ik U ontvangen, hoe wilt Gij zijn ontmoet?, klinkt het in Liedboek voor de kerken Gezang 117: 1. Als het levende Woord dat van God gegeven wordt, om te ontvangen.

⁴ Willem Jan Otten, *Waarom komt U ons hinderen*, Amsterdam, 2006, p. 13

Meditatie: met het oog op de verkondiging

Ik wil naast de bovengenoemde theologische kernen uit Johannes 1 ook iets zeggen over Leviticus 26: 12. Want deze tekst is een belofte en specificatie van hoe het Woord onder ons mensen komt wonen.

1) *Theologische kern: Het Woord heeft bij ons gewoond*

Karl Barth houdt op 7 oktober 1956 in de Bruderholzkapel in Bazel een preek over Leviticus 26:12.⁵ Volgens Barth slaat deze tekst op het volk van Israel, waar Jezus Christus uit is voortgekomen en in wie het volk zijn bestemming vindt. In Hem komt het woord tot vervulling. En de komst van Christus wordt een bazuinstoot die door de wereld schalt. Het gaat dus ook ons aan. Het is precies wat Johannes 1 vertolkt in vers 14” *“Het Woord is mens geworden en heeft bij ons gewoond, vol van goedheid en waarheid, en wij hebben zijn grootheid gezien, de grootheid van de enige Zoon van de Vader.”*

Ik zal in jullie midden wandelen, zegt God. Hij komt heel dichtbij. Barth noemt het voorbeeld van de postbode die kriskras door onze straten gaat. God wandelt door onze straten en levens, geeft richting. Hij is geen gevangene van zijn eigen eeuwigheid, zegt Barth. Maar Hij beweegt, Hij is de levende God.

God is onder ons, zegt Leviticus 26: 12. Hij is niet ergens anders dan wij. Hij is de altijd en overal nabije God. Hij is in de straten van ons leven, met alles wat wij meemaken. Waar we lachen, huilen, wanhopen, twijfelen, vinden. Waar God ons grijpt als wij Hem hebben laten schieten, waar God ons verlicht als we dolen in duisternis.

En Hij wandelt niet een beetje door de buitenste straten van onze wijk en levens, Hij loopt niet globaal door onze dorpen of steden, door ons leven, maar Hij wandelt *midden* onder ons. Als bron en oorsprong en einddoel van onze levensgeschiedenissen. Het is wat Tish Warren de derde komst van Christus noemt: de komst van Christus in ons heden, door het werk van de Heilige Geest en Woord en sacrament. En soms wordt dat letterlijk zichtbaar. Het doet me denken aan mijn gemeente waar de laatste jaren allerlei mensen bellen of mailen uit de buurt die gedoopt willen worden. Er gaat een heel proces aan vooraf. Soms word ik zomaar gebeld op een avond, onder het eten koken. Aan de telefoon klinkt een stem: ‘Ik wil gedoopt worden, want ik wil mijn oude leven achter me laten’. En die verhalen zijn heel specifiek, heel persoonlijk. God wandelt in het midden van hun levens en Hij geeft hen wat zij nodig hebben. Niet globaal, maar specifiek.

Zo ook een man die naar aanleiding van een doopdienst van twee tieners die als kind niet gedoopt waren, vroeg of hij zelf gedoopt is. Dat bleek niet zo te zijn. Hij was opgegroeid in weeshuizen, met misbruik en afwezigheid van liefde. Hij wist zich een weg te banen naar zijn 18e jaar zodat hij als volwassene zelf zijn weg kon bepalen. Hij wilde niets meer van geloof weten, zocht werk, kwam terecht in Den Haag. Totdat hij via hulp van het Leger des Heils in aanraking kwam met geloof en bij ons in de kerk kwam. Jarenlang zat hij in de bank, soms verwaarloosd, soms weer wat beter. Tot die dag dat hij ernaar verlangde gedoopt te worden. En we hebben het gedaan, op zijn 78e jaar werd hij met Pasen in 2022 gedoopt. En hij zei: “Nu ben ik nooit meer alleen, door de levende God. Nu hoor ik erbij.” Hij herhaalde de woorden op zijn sterfbed in het afgelopen jaar. Met een klein clubje gemeenteleden en zijn buddy van het Leger des Heils waren we hem nabij op zijn uitvaart. We zetten samen zijn kist in de rouwauto. God had hem in de gemeenschap van Christus gebracht en hij was nooit meer alleen, eeuwig Thuis. God wandelt, midden onder ons. Hij wil onze God zijn, en wij mogen zijn volk zijn.

⁵Jaap H. van der Laan, *Van God gesproken, De mooiste preken sinds de Bergrede*; Karl Barth, *Midden onder jullie: jullie God - mijn volk*, Amsterdam, 2007, 337-343

2) Bij theologische kern 2: Wat brengt het Woord dat mens wordt? Over duisternis en licht.

Het is belangrijk om bij deze theologische kern stil te staan in onze kerstpreken. Christus komt niet in de lieflijke en warme entourage van kerst. Maar Hij komt te midden van diepe duisternis. Hij komt in een wereld waarin er nog nooit zoveel kinderen zijn gestorven door oorlog. Hij komt in de duisternis van onze harten, in de schaduwkanten die we wegmoffelen en doen alsof Hij niet kijkt. Hij komt in Israël en Gaza, in Libanon en Oekraïne, in Rusland en Zuid-Sudan en Afghanistan. Omdat Hij niet alleen komt voor de goeden, maar ook voor de slechten. “Omdat Hij deze levende, deze nabije en inderdaad deze ene God is, daarom wandelt Hij, of we het weten en merken en of we het zo willen of niet, werkelijk midden onder ons allen: onder de bejaarden en jongeren, onder de zieken en onder de gezonden, onder de altijd bezigen en onder de kalmen en bedachtzamen, onder de goeden en slechten”, zegt Barth. God is overal, ook in de slechten en de diepe duisternis. Hij bevindt zich niet in de marge. God zelf is het middelpunt. Niet onze vroomheid is bepalend, maar Hij die komt als het Woord, dat licht is en de duisternis heeft het niet in haar macht gekregen.

En het ‘klinkt tegen de klippen op’, als we niet oppassen laten we het in onze wanhoop om alle nieuwsbeelden zomaar schieten: Maar God bevindt zich niet in de marge. Hij is dichterbij ons dan wijzelf zijn, Hij kent ons en de wereld beter dan wijzelf kennen. Daarom gaat zijn wandel ons allen aan en geeft de komst van de Vredenvorst zo’n enorme troost en richting. Hij is in onze angsten, zorgen en moeilijkheden, in onze zonden en in ons sterven, maar is ook de God die in Christus ons zal opwekken uit de dood, over ons waakt in ons tijdelijke en eeuwige bestaan.

Daarom is de komst van het Woord in de wereld ook verbonden met de komst van Christus in de laatste dagen (*adventus glorificamus*, de komst in heerlijkheid), aldus Tish Warren. Wanneer opnieuw de belofte wordt onderstreept dat Gods woonplaats onder de mensen zal zijn. We lezen het in Openbaring 21: 3-4: “Ik hoorde een luide stem vanaf de troon, die uitriep: ‘Gods woonplaats is onder de mensen, hij zal bij hen wonen. Zij zullen zijn volken zijn en God zelf zal als hun God bij hen zijn. Hij zal alle tranen uit hun ogen wissen. Er zal geen dood meer zijn, geen rouw, geen jammerklacht, geen pijn, want wat er eerst was is voorbij.’”

De duisternis heeft het licht niet in haar macht gekregen. We mogen wonen bij God. Tot die tijd vecht Hij in onze handel en wandel omdat Hij onze God wil zijn. Karl Barth zegt: “Ik wil het goede in jullie zijn - het goede in jullie dat vecht tegen al het slechte, het heilzame in jullie dat vecht tegen al het heilloze, het vreedzame in jullie dat vecht tegen alle twist en strijd. Zo, doordat ik midden onder jullie wandel, wil ik jullie God zijn.”

3) Bij theologische kern 3: Hoe ontvangen we Hem? Hoe zal ik U ontvangen?

Willem Jan Otten waarschuwt ons dat we Hem zomaar kunnen laten schieten. De zoveelste Kerst in je leven, de wereld polariseert alleen maar verder en hier in Den Haag lijken alle vreedzame en heilzame woorden te verdampen als je naar de debatten in de Tweede Kamer kijkt. De harde toon, de manier waarop mensen elkaar afmaken of op de borst kloppen, oneliners die resoneren in onze harten, maar die vooral onze ongemakken met elkaar blootleggen. In alles staat het ego voorop. Voor je het weet, laten we Hem schieten.

We lijken niets nodig te hebben, want we weten het zelf allemaal het beste. Of we weten eigenlijk niet eens waar we het moeten zoeken, dus zoeken we het overal. Maar voordat we het weten, laten we Hem schieten. Zien we niet hoe baanbrekend zijn komst naar deze wereld is en wat Hij ons te vertellen heeft. Wat hij oud en jong, succesvol of zoekend te bieden heeft.

Het Kerstkind komt in kwetsbaarheid, als een baby. Weerloos en uitgekleeft. De lieflijke entourage is ver te zoeken. Er wordt niet geschreeuwd maar er klinkt een engelenkoor, er gaan geen vorsten als eerste op bezoek, maar herders.

“Hij toont zijn macht en de kracht van zijn arm en drijft uiteen wie zich verheven wanen, heersers stoot hij van hun troon en wie gering is geeft hij aanzien”, zingt Maria in haar loflied in Lucas 1. Het is een krachtige kwetsbaarheid, die Maria durft te ontvangen. En ze deelt het met anderen. Tegen de klippen op. Ze laat het niet schieten, maar omarmt het. De Messias komt. Hij is in aantocht.

Het is de Zelfgevende liefde van God waarmee hij het Woord aan de wereld geeft. Het tegenovergestelde van egocentrisme, want het is kwetsbaarheid gericht op de ander. Het mag ons kwetsbaar laten wandelen met God in de straten van ons leven.

Die kwetsbaarheid is niet het tentoonspreiden van je eigen kwetsbaarheden waarin je uiteindelijk jezelf promoot (denk aan alle sociale media), waarin het opnieuw om jezelf draait, maar het is je in je kwetsbaarheid laten kennen en je onzelfzuchtig geven aan God en de ander. Het ontmaskert alle moderne spiritualiteit waarin het vaak toch om jezelf draait in plaats God en de ander.

Hoe zal ik U ontvangen? Als het Woord dat van God gegeven wordt, om te ontvangen. Niet voor niets kunnen we dat zo sterk ervaren in het Heilig Avondmaal. In de Marcuskerk vieren we het Heilig Avondmaal staande in een grote kring, verspreid door de kerk. De gemeente wordt diverser in achtergronden. Ouderen uit Moerwijk, hoogopgeleide jonge mensen die door de hele stad wonen, migranten, buurtbewoners die het niet breed hebben met veel sociaal-psychische problematiek. Het zit en staat allemaal naast elkaar. De directeur staat naast de alcoholist en de alpha-cursist. Allemaal kwetsbaar. Allemaal staan we met open en lege handen om door Christus aan zijn Maaltijd te worden genodigd en gevoed. Het ontroert me steeds meer, als ik de kring rondkijk en zoveel diversiteit zie en tegelijkertijd zo'n eenheid in Christus. Want daar ziet en wandelt Christus onder ons en we mogen in onze kwetsbaarheid Hem ontvangen in het teken van brood en wijn. Hij komt naar ons toe. Hij stapt de straten van ons leven binnen. Hij komt voor de wereld, voor ons allen. Niet in de marge. Maar overal. Het is het wonder van Kerst.

Om te zingen:

- Bekende klassieke kerstliederen
- Kom tot ons de wereld wacht, *Nieuwe Liedboek* 433
- Hoe zal ik U ontvangen (*Oude Liedboek* 117, *Nieuwe Liedboek* 441)
- Lofzang van Maria

Om verder te lezen:

- Tish Warren, *Advent, Een tijd van hoop*, Utrecht, 2024 (Nederlandse vertaling van *Advent, a Season of Hope*, USA, 2023)
- Willem Jan Otten, *Waarom komt U ons hinderen*, Amsterdam, 2006
- Jaap H. van der Laan, *Van God gesproken, De mooiste preken sinds de Bergrede*; Karl Barth, *Mid-den onder jullie: jullie God - mijn volk*, Amsterdam, 2007, 337-343
- Jean Vanier, *Het mysterie van Jezus in het Johannesevangelie*, Averbode, 2014 (Nederlandse vertaling van *Drawn into the Mystery of Jesus through the Gospel of John*, Canada, 2004)